

مطالعات اجتماعی چیست؟

منصور ملک عباسی
کارشناس ارشد گروه مطالعات اجتماعی

۱ مطالعات اجتماعی چیست؟

پ) حوزه معرفتی جدیدی است که از تلفیق حوزه‌های درسی تاریخ، جغرافیا، مدنی، اقتصاد و جامعه‌شناسی حاصل شده است و در ایران سابقه چندانی ندارد، ولی برخی کشورها سال‌هاست که چنین درسی را با عنوان "Social Studies" یا «مطالعات اجتماعی» در دوره آموزش عمومی خود گنجانده‌اند، برای آن کتاب درسی تألیف کرده‌اند و آنرا تدریس می‌کنند.

۲ چرا درس‌های تاریخ، جغرافیا و مدنی (تعلیمات اجتماعی) در دوره راهنمایی قرار است به صورت تلفیقی و به عنوان مطالعات اجتماعی تدریس شود؟

پ) این سه درس در دوره ابتدایی و در سال‌های چهارم و پنجم دبستان در یک کتاب ولی به صورت مجزا از یکدیگر مطرح می‌شدند. در سال‌های اول تا سوم راهنمایی هم برای هر درس تاریخ، جغرافیا و تعلیمات اجتماعی یک کتاب مجزا وجود داشت و در بسیاری از مدارس حتی از معلمان تاریخ، جغرافیا و اجتماعی به صورت جداگانه استفاده می‌شد. اما این سه حوزه مجزا، هم برای دانش‌آموزان و هم برای معلمان در تدریس، ارزشیابی و تصحیح ورقه‌ها اشکالاتی ایجاد می‌کرد. لذا تصمیم به تلفیق این سه حوزه گرفته شد.

۳ آیا در درس‌های دیگری نیز ویژگی تلفیق وجود دارد یا خیر؟

پ) بله، امروزه در تدوین برنامه درسی در بسیاری از کشورها می‌کوشند در دوره آموزش عمومی از تعداد درس‌ها بکاهند تا دانش‌آموزان با حوزه‌های علمی کمتری روبه‌رو باشند. در واقع، درس‌ها را به صورت مجزا و تخصصی برای سال‌های آخر متوسطه و دانشگاه گذاشته‌اند.

امروزه شاهد درس‌های فیزیک، زیست‌شناسی و شیمی به صورت یک درس به نام علوم در دوره‌های ابتدایی و راهنمایی هستیم. حتی سعی بر این است که درس‌های دیگری را نیز که حوزه‌های علمی نزدیکی به هم دارند، به شکل یک واحد درسی مطرح کنند؛ مثل درس‌های دینی، عربی و قرآن.

۴ مطالعات اجتماعی در چه زمینه‌ای بحث می‌کند؟

پ) سؤال خوبی است. مطالعات اجتماعی حوزه‌ای است که از انسان و تعامل او با محیط، جامعه، طبیعت و نیز تحولات زندگی انسان در گذشته، حال و آینده از ابعاد اجتماعی، اقتصادی و سیاسی بحث و گفت‌وگو می‌کند.

۵ زندگی گذشته، حال و آینده ما چه ارتباطی به مطالعات اجتماعی دارد؟

یادم هست در سال گذشته، در جلسه اول آموزش معلمان که معلمانی از سراسر کشور در آن حضور یافته بودند تا در مورد مطالعات اجتماعی سال ششم برایشان صحبت کنم، در آغاز کلاس و بدون مقدمه تاریخچه زندگی خودم را مطرح کردم؛ چه سالی و کجا به دنیا آمدم، در چه خانواده‌ای و کجا درس خواندم و تا کجا ادامه دادم، چه زمانی ازدواج کردم، چند فرزند دارم، مختصری از پدر و مادر و برادرانم گفتم، به کجاها سفر کرده‌ام، چه شغلی را انتخاب کردم، در انقلاب اسلامی چه نقشی داشتم، به چه ورزش‌هایی علاقه دارم، چه نوع غذاهایی را دوست دارم، چه چیزهایی مرا خوشحال و یا ناراحت می‌کند و ... پس از آن از حاضران پرسیدم: «من چرا خودم را این‌گونه معرفی کردم؟» هر یک از شرکت‌کنندگان جوابی دادند. یک نفر گفت: «با این کار خواستید به سوالات ذهنی ما پاسخ دهید.»

دیگری گفت: «با این روش خواستید با ما ارتباط بهتری پیدا کنید و ...»

بالاخره یکی از آن‌ها گفت: «استاد، شما خواستید غیرمستقیم بگویید مطالعات اجتماعی چیزی جز زندگی ما نیست. ما انسان‌ها گذشته، حال و آینده‌ای داریم، با دیگران به تعامل می‌پردازیم، در طول زمان به مکان‌های متفاوتی سفر می‌کنیم، با محیط‌های مختلف سروکار داریم و از یکدیگر تأثیر و تأثیری می‌پذیریم. این چیزی جز مطالعات اجتماعی نیست.»

۶ مطالعات اجتماعی از چه سالی تدریس می‌شود؟

پ) همه ما به خاطر داریم که در کلاس سوم ابتدایی درس اجتماعی داشتیم. این درس با داستان خانواده آقای هاشمی شروع می‌شد. مطالعات اجتماعی به عنوان یک درس جدید از سال سوم ابتدایی شروع می‌شود و تا سال ششم ادامه دارد. سپس در دوره جدید متوسطه اول، این درس در سال‌های هفتم، هشتم و نهم ارائه می‌شود.

۷ تاکنون کتاب مطالعات اجتماعی چه سال‌هایی نوشته شده است؟

پ) مطالعات اجتماعی سال سوم ابتدایی به همت خانم دکتر فلاحیان و اعضای شورای برنامه‌ریزی گروه مطالعات اجتماعی «دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی» نگاشته شده و یک سال هم در تعدادی از مدارس تهران به طور آزمایشی اجرا شده است.

پ) این سؤالی کلیدی است. درس مطالعات اجتماعی با دو نوع ارزشیابی مستمر و ارزشیابی پایانی، دانش آموز را به چالش می کشد. در ارزیابی مستمر که قبلاً برای دانش آموزان تعریف شده است، شرکت در بحث های کلاس، پاسخ دادن به

پرسش ها، ارائه نظر، مساعی در کارهای گروهی، انجام فعالیت های کتاب و کار برگه ها، همه مستمراً مورد توجه و نظر معلم هستند و او در فهرست واری (چک لیست) خود حاصل آن ها را ثبت می کند. به این ترتیب معلم به یک نظر واقعی در مورد دانش آموزان نزدیک می شود. البته در ارزشیابی پایانی هم، سؤالات مفهومی و نه فقط سؤالات حفظی گنجانده می شوند. ترکیب این دو ارزشیابی، تصویری از وضعیت دانش آموز به دست می دهد.

۱۱ به عنوان سؤال آخر، آیا نکته دیگری هم هست که بفرمایید؟

پ) به طور خلاصه این درس از سه جنبه دانشی، مهارتی و نگرشی قابل طرح است:

در بخش دانش ها، با محوریت انسان، از شناخت و ارتباطات آدمی با خود و با دیگران، محیط و خداوند، و نیز از محیط های کوچک مانند خانه، خانواده، مدرسه، شهر و کشور، تا محیط های بزرگ مانند قاره و جهان و تعامل انسان ها با این محیط ها و افرادی که در این محیط ها هستند، بحث و گفت و گو می شود. در بخش مهارت ها، از ابزاری مانند بررسی و کاوش (شامل جمع آوری اطلاعات، خواندن، عکس، نقشه و ...) و همچنین مشارکت، کار گروهی، برقراری ارتباط با منابع و با دیگران، خلاقیت، توجه به راهکارهای جدید، و واکنش شخصی در قالب اظهار نظر، پیش بینی، نقد کردن و بیان احساسات مورد توجه است که در قالب تمرین ها و فعالیت ها ظاهر می شوند. بالاخره در بخش نگرش ها، سعی بر این است که این موضوعات دانشی با آن مهارت های پیش بینی و طراحی شده، کم کم روحیه مشارکت جویی، حق طلبی، میهن دوستی، عدالت جویی و جمع گرایی را در وجود دانش آموزان نهادینه کند. البته وجود چنین ویژگی هایی در شخصیت خود معلمان در ساختن شخصیت دانش آموزان می تواند بسیار مؤثر باشد. سایت گروه مطالعات اجتماعی را به نشانی "http://so-cialstudies-dept.talif.sch.ir" مشاهده کنید. نظرات تکمیلی و اصلاحی شما معلم گرامی بهتر می تواند ما را در اجرای این برنامه جدید درسی یاری رساند.

این کتاب از سال تحصیلی ۹۳-۱۳۹۲ به صورت سراسری تدریس خواهد شد. در سال تحصیلی جدید هم کتاب های مطالعات اجتماعی سال ششم و سال هفتم، یعنی سال اول متوسطه که اخیراً به رشته تحریر درآمده اند، به صورت سراسری تدریس می شوند.

۸ لطفاً قدری از محتوای این درس برای ما بگویید و اینکه چگونه به شکل تلفیقی ارائه می شود؟

پ) در این کتاب یک سلسله موضوعات اصلی به گونه ای انتخاب شده اند که می توان موضوعات تاریخی، جغرافیایی و اجتماعی را در حول و حوش آن ها مطرح کرد. مثلاً شرح می دهد که موضوع خانه و خانواده در گذشته چگونه بوده و در جوامع امروزی چگونه است. این جنبه تاریخی دارد. اینکه خانه و خانواده در قطب، در منطقه استوایی، در سواحل، در کوهستان ها چگونه به وجود می آید، در زمره موضوعات جغرافیایی است و بالاخره، اعضای خانه و خانواده چه کسانی هستند، هریک از اعضای خانواده چه مسئولیت هایی برعهده دارند و مانند آن، در واقع مسائل و موضوعات اجتماعی محسوب می شوند. بنابراین، موضوعاتی که می توانند جنبه های تاریخی، اجتماعی، فرهنگی، جغرافیایی، اقتصادی و ... داشته باشند، معارف حوزه مطالعات اجتماعی را می سازند.

۹ ما به عنوان معلم و مدرس این درس چگونه باید این مباحث را مطرح و تدریس کنیم؟

پ) آنچه باید از آن پرهیز شود، محفوظاتی برخورد کردن با محتوای این درس است.

بدین معنی که باید با طرح موقعیت های فرضی، مفهوم موضوعات درسی را در ذهن دانش آموزان پروراند. مثلاً بحث «تصمیم گیری» و مراحل آن را می توان به صورت سنتی تدریس کرد تا مراحل آن را دانش آموز به ترتیب نام ببرد. از سوی دیگر می توان آن را به گونه ای تدریس کرد که با هم فکری خود دانش آموزان باشد و آن ها خود به مراحل تصمیم گیری برسند. اجرای این روش جز با اتخاذ شیوه فعال تدریس و به صحنه کشیدن ذهن و تجربه دانش آموزان راه دیگری ندارد. در صورت ایجاد فضای واقعی و فرصت های یادگیری است که کم کم دانش آموزان به کمک یکدیگر و با شناخت نظرات گوناگون، مفاهیم جدید را در می یابند و این مفاهیم در ذهنشان شکل می گیرد.

۱۰ ارزشیابی از این درس چگونه است؟

درس مطالعات
اجتماعی با دو
نوع ارزشیابی
مستمر و ارزشیابی
پایانی، دانش آموز
را به چالش
می کشد. در
ارزشیابی مستمر
که قبلاً برای
دانش آموزان
تعریف شده
است، شرکت در
بحث های کلاس،
پاسخ دادن به
پرسش ها، ارائه
نظر، مساعی
در کارهای
گروهی، انجام
فعالیت های کتاب
و کار برگه ها،
همه مستمراً مورد
توجه و نظر معلم
هستند